

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ARCHEOGRAPHIC COMMISSION
M. HRUSHEVS'KYI INSTITUTE OF UKRAINIAN ARCHEOGRAPHY
AND SOURCE STUDIES

UKRAINIAN ARCHEOGRAPHIC YEAR BOOK

NEW SERIES

ISSUE 3/4

UKRAINIAN
ARCHEOGRAPHIC
COLLECTION

VOLUME 6/7

KYIV 1999

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 3/4

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 6/7

КИЇВ 1999

Черговий випуск “Українського археографічного щорічника”, що виходить у світ, на жаль, із значним запізненням, знайомить читачів з новими працями з історії археографії та суміжних джерелознавчих дисциплін, публікаціями текстів та текстологічними розвідками, історико-джерелознавчими дослідженнями і оглядами широкого хронологічного діапазону, в основі яких лежать актові джерела XVI–XVIII ст., наративні та полемічні пам’ятки XV–XVII ст., документальні й епістолярні матеріали XIX–XX ст., інші джерела, що зберігаються в українських та зарубіжних архівосховищах.

Редакційна колегія

П. С. СОХАНЬ (головний редактор),
Г. В. БОРЯК (заступник головного редактора),
І. М. ЗАБІЯКА, Н. П. СТАРЧЕНКО (відповідальні секретарі),
Я. Р. ДАШКЕВИЧ, Л. А. ДУБРОВІНА, Ю. А. МИЦИК,
В. І. НАУЛКО, Р. Я. ПИРИГ, О. В. ТОДІЙЧУК,
В. І. УЛЬЯНОВСЬКИЙ, В. С. ШАНДРА, Ю. І. ШАПОВАЛ

Підготовлено і видруковано за сприяння
Фонду Катедр Українознавства (ФКУ).
Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ,
фінансується за рахунок благодійних пожертв
українських громад США і Канади

О. В. РУСІНА (Київ)

ДО АТРИБУЦІЇ ВКЛАДНИХ ЗАПИСІВ ЛАВРАШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ

Лаврашівське Євангеліє – унікальна рукописна пам'ятка XIV ст., що отримала свою назву від Лаврашівського (Лавришівського) монастиря, заснованого, за літописним переказом, князем Войшелком у 1262 р. “на реце на Немне межи Литвою и Новымгородком” тобто поблизу сучасного Новогрудка (в Гродненській обл.)¹. Нині воно зберігається в бібліотеці Чарторийських у Кракові (№ 2097 IV).

Євангеліє містить численні вкладні записи, що з них лише два – князів Дмитра Ольгердовича й Олелька Володимировича – порівняно широко розглядались у фаховій літературі². Що стосується інших дванадцяти записів, то, фактично, вони й досі не привернули увагу спеціалістів.

Зазначимо, що половина з них вийшла з одного мікросоціуму – про що свідчить поданий нижче перелік осіб, згаданих у шести вкладних записах як дарувальники і як свідки дарчого акту:

1. Запис братів Волчка та Гриня Єськовичів. Свідок – пан Волчко Гавсович.

2. Запис пані Фетин'ї Волчкової (Гавсовича – див. запис №5). Свідки: пан Васько Протасович, Юшко Біликович.

3. Запис пана Івана Глібовича. Свідки: пан Богдан Хребтович, Федько Глібович, Волчко Гавсович, Андрюшко Харитонович, Юшко Біликович.

4. Запис панів Дешка та Яцька Волчкових Гавсовича. Свідки: пан Мацько Войнилович, його брат Стецько, Михно Протасович, брати Петрушка і Федько Шубичі, Мацько Лебедевич, Гринько Петрушкович Шубича, Ходор Тишеневич, Олисей Ючнович, Іван Плетушич, Курило Колчевич, Васько Сичковський.

5. Передсмертний заповідальний запис Лук'яна Шуби в присутності його дружини Василиси та синів Петра й Федька. Свідки: лаврашівський архімандрит Микита, монастирські старці, а також “сторонние добрые люди” – дружина пана Волчка Гавсовича Фетин'я із сином Яцьком, пан Василь Протасович, сотник Офонас.

6. Запис пана Коташа Біликовича. Свідки: пан Васько Войнилович, пан Дешко Гавсович, Петро і Федько Шубичі, Тиш(е)невич. Вклад був записаний до Євангелія князем Федором Львовичем³.

Всі ці записи (подані нами в додатку до публікації) зроблено півустановом, що його Т.Фределювна та Я.М.Щапов, слідом за І.С.Свенціцьким, віднесли до XVI ст. (а півустанов запису №4, як близький до скоропису – навіть до другої половини XVI ст.)⁴. Однак це датування за палеографічними ознаками не підтверджується аналізом згаданих в записах персоналій.

Щоправда, з осіб, що фігурують у них як дарувальники чи як свідки дарчого акту, лише декілька піддаються ідентифікації. Це, в першу чергу, “Петрушков сын Шубича Гринько” запису № 4: згідно з потвердним актом, що міститься в складі восьмої книги записів Литовської Метрики, в 1507 р. дворянин Юрій Юрійович Немирович купив “в боярина новгородского (тут: новогрудського – О.Р.), в Гриня Петрушковича Шубича, и в его жоны, и в их детей двор отчинный того Гриня в Купицку . . . со всем с тым, с чым ему на делу достался тот двор от брата его, Федкова сына Шубича, на имя от Федка”. Продаючи свій двір, Гринь Шубич “опытывал дядиноое своеое Федковое Шубича (тобто вдову його дядька Федька Шубича – О.Р.) и ее сына Федка, того вышереченого брата своего, естли бы они хотели за тот двор тыи пенязи отложить, за которыи он тот двор пану Юрю продал; и они ся с того вырекли тым обычаем, иж пенязей не маюгь, чым того двора окупити, и вечно его отступилися”⁵. Як бачимо, текст документу свідчить про те, що на час його видачі як батько Гриня Петрушковича, Петро Шубич, так і брат останнього, Федько Шубич, вже пішли з життя, а Гринь Петрушкович і його двоюрідний брат Федько Федькович поділили між собою маєтності Шубичів. Таким чином, записи №4 і №6, де фігурують брати Петро і Федько Шубичі, були зроблені не менш як за 5-10 років до появи цитованого документу, тобто не пізніше 1495-1500 рр. Це, до речі, дає підстави для того, щоб ототожнити згаданого у запису №6 князя Федора Львовича із князем Федором Львовичем Глинським, відомим за актами 80-х рр. XV ст., котрий, як гадають, помер до 1495 р⁶.

Гринько Петрушкович Шубич виступає у запису №4 свідком дарчого акту, а, відтак – як повнолітня людина; тож на той час він мав, щонайменше, 20-25 років – і, значить, народився не пізніше 1470-1480 рр. Тоді його батько, Петро, мав з’явитися на світ десь у середині XV ст. і померти на зламі XV-XVI ст.* – що цілком узгоджується із запропонованим вище датуванням записів №№ 4, 6. У свою чергу, батько Петра і Федька Шубичів, Лук’ян Шуба, що його передсмертний заповідальний запис маємо під №5, мав народитися десь у 20-х рр., а померти в 70-х рр. XV ст. – що і становить орієнтовну дату даного запису.

Гадаємо, що ровесником або людиною трохи молодшою за Лук’яна Шубу був пан Волчко Гавсович, дружина якого Фетин’я і син Яцько засвідчили Шубин передсмертний запис; відповідно, сини Лук’яна Шуби, Петро і Федько, були ровесниками Дешка і Яцька Волчковичів – тож вони й фігурують разом у дарчих записах №№ 4, 5, 6. Що ж стосується Волчка

* При розрахунках ми виходили з того, що в ті часи тривалість життя дорівнювала у середньому 50 рокам, а за століття змінюєся 4-5 поколінь.

Гавсовича, то, напевне, саме він згаданий серед суб'єктів “данин” (надань) Казимира 1440-1455 рр: “у Новгородской волости”: “Гавсовичу его люди”⁷.

Поряд із ним у книзі Казимирових “данин” зафіксований Зенько Глібович⁸ – можливо, брат когось із Глібовичів, згаданих разом із Волчком Гавсовичем у запису №3. На користь такої ідентифікації свідчить і наявність “двох Глібовичів” у тому ж фрагменті книги “данин”⁹. Більш сумнівним є ототожнення Андрюшки Харитоновича вкладного запису №3 із “паном Ондрушком” реєстру новгородських “данин”¹⁰ – очевидно, цю гадку можна прийняти лише як припущення.

В запису №3 виступає як свідок і пан Богдан Хребтович; зрозуміло, що він не тотожний Богдану Мартіновичу Хребтовичу, існування якого (ще у дитячому віці) вперше фіксується актами Метрики в 1506 р.¹¹; очевидно, тут йдеться про його діда Богдана¹².

Збереглися і свідчення стосовно Мацька, Стецька та Васька Войниловичів (записи №№ 4, 6) – усі вони як новгородці разом зі своїми братами Олехном і Олександром фігурують у реєстрі “відправ” Казимира за 1486-1490 рр.¹³

Таким чином, перелічені записи походять із середовища новгородської шляхти і, всупереч усталеним поглядом, впевнено датуються серединою – другою половиною XV ст. Крім того, коли припустити, що деякі з наявних у записах патронімів є патронімічними прізвищами (принаймні, син Волчка Гавсовича Дешко згаданий в запису № 6 як Гавсович, а не Волчкович), з'являється можливість з'ясувати коріння кількох тогочасних боярських родин. Маємо на увазі Гавсовичів і Біликовичів, що їх предками могли бути Гавс і Білик, названі серед поручників Дмитра-Корибута в акті 1388 р.¹⁴ Цьому документу не бракувало фахової уваги – однак його персоналії і досі майже не досліджені¹⁵. В зв'язку з цим знову постає питання про ідентифікацію князя Дмитра, згаданого на арк. 1 Лаврашівського Євангелія, котрого науковці визнають то за Дмитра Ольгердовича, то за його зведеного брата Дмитра-Корибута.

Відтак, атрибуція вкладних записів згаданого Євангелія не лише кидає світло на побутування даної пам'ятки, а й дає новий поштовх дослідженню контроверсійних питань історії XIV-XV ст.

ДОДАТОК

№ 1. “Си яз, Волчко Ёскович, своим братом с Гринемь далъ и есмо Прчстои в Лаврошевъ монастырь вписа нивоу заровною, свою щчиною. А кто имет встоупате, расоудитса с нами пред Бмъ. А при том мѣстѣ был пан Волчко Гавсович” (Арк. 1).

№ 2. “А се азъ, пані Волчковаа ѳетинья, указаньем пана своег. записавоу у Прчстоемъ Олексоу Макышевич. съ ушатъцем мед. и съ оусею службою. А дѣтем моим не надобѣ са уступати оу тое. А хто тое пороушит, росоудитса со мною на Страшномъ Соуд. пред Богомъ. А при архимандрит . . . А при том были пан Васько Протасович, Юшко Бѣликов . . .” (Арк. 7).

№ 3. “А се язъ, пан Иван Глѣбович, далъ есми поле оу Милошевѣ оу манастирь Сѣѡи Прѣѡи Лавроивьской непорушно. А хто се порушить, рассуудитъ со мною пред Бѣмъ. А при том был пан Богдан Хребтович, Хведко Глѣбовчъ, Волчко Гавсович, Ондришко Харитонович, Юшко Бѣликович” (Арк. 8 зв.).

№ 4. “Млстию Бѣжиею и Прѣтѣа Бѣомѣре яз, панъ Дешко пан Волчѣковъ сѣнъ Гароусовича^{*}, погадавши есмо с братомъ своимъ съ Ацком, даем на Прѣтѣе домъ къ Лаврашевоу манастирю поле подъ Кодчичи за погорьем. А даем то вѣчно и нероушно. А при том был пан Мацко Воинилович, а брат его Стецко, а Михно Протасовичъ, а Петроушко Шоубич и брат его Федко, а Лебедевичъ Мацко, а Петроушковъ сѣнъ Шоубича Гринко, а Ходоръ Тишеневич, а Олисѣи Ючьнович, а Плетоушичъ Иванъ, а Колчевичъ Курило, а Сычковског. сѣнъ Васко. А хто бы то хотѣлъ пороушити при нашем животѣ, мы его тому не допоустим, а по нашем животѣ Бѣѣ емоу не перепоустим и Прѣтѣа его Мѣтръ” (Арк. 23).

№ 5. “В. и. О. и С. и С. Д.” Се я, рабъ Бѣжии Лоукьянъ Шуба, ис своею женою Василисою, ис своими дѣтми Петромъ а Федкомъ и своего цѣлого разума, отхода сег. свѣта, записал есмь к Прѣтѣ Бѣомѣтри к Лаврошову манастирю члѣка на имя Крѣчию и дѣти ег. из землею и со всеми уходы. А дали есмо вѣчно. А прѣ том был архимандритъ Никита лаврошовский, оцѣ нѣшъ дѣховный, и старци на имя Восьянъ а Макаренъ и инши старци. А добрыхъ людеи было стороннихъ: пани Волковаа Гавсоча^{3*} жен. Фетиния ис своимъ сѣномъ Яцкомъ, а панъ Василией Протасович, а Офонас сотник. А хто сие порушитъ нашо приданѣе, што есмо придали к Прѣтѣ Бѣомѣматри, рассуудитъс. со мною пред Бѣомъ. А писал полъ Николский Панкратей” (Арк. 26).

№ 6. “Млгию Бѣжиию и Прѣтѣа его Матере Мрѣа я, панъ Коташъ Бѣликовичъ, далъ есми на Прѣтѣа домъ: в новиноу давати ми вѣчно к Лаврашевоу манастирю из моеа оучины три копы ржи шестерныхъ и тымъ, хто боудеть по мнѣ. А давати вѣчно непорушно. А при томъ былъ панъ Васко Войниловичъ. А писалъ тотъ списокъ князю Львовъ сѣнъ Федоръ. А при томъ былъ панъ Дѣшько Гавсовичъ, Петръ Шоубичъ и Федько, братъ его, а Тишьневичъ. А што есми далъ в домъ Прѣтѣе, то даю вѣчно и непорушно. А приславши архимандритоу лаврашевскому, взати емоу моцно, а никомоу емоу не переказити; взати емоу на ниве з любого жита. А хто бы то хотѣлъ переказити з моего родоу при моемъ животѣ, и а имъ не перепоущоу, а по моемъ животѣ Бѣже и Прѣтѣа не даи имъ того оучинити” (Арк. 29 зв.).

¹ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – М., 1962. – Т. 2. – Ст. 859. Див. також: *Зверинский В.В.* Материал для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи. – СПб., 1897. – Т. 3: Монастыри, закрытые до царствования императрицы Екатерины II. – № 1709. – С. 86-87.

² Записи опубликованы: Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб., 1846. – Т. 1. – № 7. – С. 22; № 28. – С. 41; Отчет ординарного профессора имп. Варшавского университета П.П. Первольфа о научных занятиях за границей с 20 мая по 20 сентября 1882 г. // Варшавские университетские известия. – 1883. – № 2. – С. 23-24; *Симони П.* Мьстиславово Евангелие начала XII-го века в археологическом и палеографическом отношениях: Вводная статья. – СПб., 1910. – С. 40; *Розов В.* Українські грамоти. – К., 1928. – Т. 1: XIV в. і перша половина XV в. – № 17. – С. 32-33; № 62. – С. 113; Грамоти XIV ст. – К., 1974. – № 35. – С. 66-67; *Friedelówna T.* Ewangelia z Ławryszewski: Monografia zabytku. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. – S. 66-67. – № 1-2.

* Перекручене “Гавсовича”.

** Скорочене “Во имя Отца, и Сына, и Святого Духа”.

3* Перекручене “Гавсовича”.

³ Записи опубліковані: Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб., 1863. – Т. 1. – № 7. – С. 3-4 (запис № 6); Там же. – СПб., 1865. – Т. 2. – № 64 (1). – С. 103 (запис № 5); Отчет... – С. 24 (запис № 1); *Симони П.* Указ. соч. – С. 41 (запис №1); *Светицкий И.* Лаврашевское Евангелие начала XIV века (палеографическо-грамматическое описание) // Известия отделения русского языка и словесности имп. Академии наук. – СПб., 1913. – Т. 18. – Кн. 1. – С. 210-212 (записи № 2-6); Грамоти XIV ст. – № 85. – С. 149 (запис №5); Friedelówna T. Op. cit. – S. 67-70. – № 4-7, 9, 10 (записи № 1-6).

⁴ Friedelówna T. Op. cit. – S. 67-70; *Шапов Я.Н.* Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. – М., 1976. – Ч. 1: Рукописи собраний Варшавы и Кракова. – № 32. – С. 80-81.

⁵ Російський державний архів давніх актів. – Ф. 389, оп. 1, спр. 8. – Арк. 185 зв. – 186.

⁶ *Бычкова М.Е.* Родословие Глинских из Румянцевского собрания // Зап-ки отдела рукописей ГБЛ СССР. – М., 1977. – Вып. 38. – С. 122. – № 12; *Ее же.* Состав класса феодалов России в XVI в.: Историко-генеалогическое исследование. – М., 1986. – С.61.

⁷ Русская историческая библиотека, издаваемая имп. Археологическою комиссиею. – СПб., 1910. – Т. 27. – Ст. 86. Датуємо за: *Бережков Н. Г.* Литовская Метрика как исторический источник. – М.; Л., 1946. – Ч. 1. – С. 73-77.

⁸ Русская историческая библиотека . . . – Т. 27. – Ст. 86.

⁹ Там же. – Ст. 87.

¹⁰ Там же. – Ст. 86.

¹¹ Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве министерства юстиции. – М., 1915. – Кн. 21. – С. 155. – № 175.

¹² Цікаво, що у 1522 р. Фелько Богданович Хребтович отримав від Сигізмунда I право патронату над Лаврашівським монастирем (Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб., 1848. – Т. 2. – № 117).

¹³ Русская историческая библиотека. – Т. 27. – Ст. 198, 208, 261, 286, 295, 296. Датуємо за: *Бережков Н.Г.* Указ. соч. – С. 117.

¹⁴ Остання публікація: Грамоти XIV ст. – № 43. – С. 82-83.

¹⁵ Найдокладніше їх розглянув С. Кучинський: *Kuczyński S. M.* Ziemia czernihowsko-siewierskie pod rządami Litwy. – Warszawa, 1936. – S. 349-352.